

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Донецькому державному
університеті внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, професора
Романюка Віталія Володимировича на дисертацію
Бондаренка В'ячеслава Васильовича «Корупційні ризики у
кримінальному досудовому провадженні», подану на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена тим, що корупція й надалі залишається однією з найгостріших та системних проблем нашої держави, яка має всеохоплюючий характер і негативно впливає на всі ключові сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, освітню, медичну та, насамперед, правоохоронну. Корупційні прояви істотно підривають довіру громадян до органів державної влади, деформують принципи законності й справедливості, стримують соціально-економічний розвиток та унеможливають ефективне функціонування публічних інституцій.

В умовах воєнного стану подібні негативні явища набувають особливої загрози, оскільки корупція безпосередньо впливає на рівень національної безпеки, обороноздатність держави та ефективність забезпечення правопорядку. Також вразливою до проявів корупції та формування корупційних ризиків є сфера кримінального досудового провадження, у межах якої ухвалюються ключові процесуальні рішення, що безпосередньо впливають на реалізацію основоположних прав і свобод людини. Саме на цій стадії закладається фактичний фундамент кримінального судочинства, а будь-які зловживання владними повноваженнями можуть мати незворотні наслідки для подальшого здійснення правосуддя. Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні охоплюють широкий спектр процесуальних дій і рішень – від початку досудового розслідування та прийняття рішень про

внесення відомостей до ЄРДР, формування повідомлення про підозру, ініціювання та застосування запобіжних заходів тощо, до завершення досудового розслідування (дізнання).

Протиправне втручання у діяльність органів досудового розслідування, штучне затягування процесуальних строків, вибіркоче застосування норм кримінального процесуального закону, фальсифікація результатів експертних досліджень, а також проведення слідчих (розшукових) дій в інтересах окремих осіб формують системні передумови для викривлення сутності кримінального судочинства та нівелювання його ключових завдань. У сукупності такі явища не лише спотворюють уявлення про законність кримінального судочинства, а й сприяють поширенню правового нігілізму, знецінюють превентивну функцію кримінального процесу та послаблюють суспільну довіру до правоохоронних органів і судової влади загалом. У цьому контексті наукове осмислення корупційних ризиків саме у кримінальному досудовому провадженні, їх систематизація, виявлення детермінант та розроблення ефективних механізмів мінімізації є своєчасним, теоретично значущим і практично необхідним завданням сучасної кримінально-процесуальної науки.

Викладене свідчить про актуальність обраної В. В. Бондаренком теми дисертації, її теоретичну та практичну значимість і вказує на логічність постановки та вирішення наукової проблеми щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Розроблення дисертантом обраної проблематики дослідження здійснено відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони

України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 р. № 326), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№0120U105582).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, є достатньо обґрунтованими, послідовними та методологічно виваженими. Вони базуються на комплексному аналізі норм кримінального процесуального та антикорупційного законодавства України, сучасних доктринальних підходів, результатах узагальнення правозастосовної практики, а також на ґрунтовній емпіричній базі, що забезпечує достовірність і переконливість одержаних результатів. Потрібно відзначити правильність вибору мети дисертаційного дослідження, яка чітко кореспондує із заявленою проблематикою та сучасними потребами теорії і практики кримінального процесу. Поставлена мета є конкретною, науково коректною та досяжною, а сформульовані завдання - структурованими, взаємопов'язаними та такими, що послідовно розкривають основний задум дослідження. Їх реалізація дозволила автору всебічно охарактеризувати корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні, з'ясувати їх природу, причини виникнення та запропонувати шляхи вирішення окреслених питань.

Об'єкт і предмет дослідження визначені чітко та відповідають заявленій меті й завданням роботи. Обраний об'єкт дозволив охопити комплекс суспільних відносин, пов'язаних із формуванням і проявом корупційних

ризиків у кримінальному досудовому провадженні, а предмет дослідження - зосередити увагу безпосередньо на цих ризиках як специфічному правовому та соціально-правовому явищі. Таке співвідношення об'єкта і предмета забезпечило необхідну наукову спрямованість та уникнення надмірної декларативності.

Методологічний інструментарій дослідження використано коректно та послідовно, що позитивно вплинуло на якість отриманих наукових результатів. Поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання дало змогу автору забезпечити системний, комплексний характер дослідження, простежити внутрішні зв'язки між окремими елементами предмета аналізу та сформулювати обґрунтовані висновки й рекомендації. Особливої уваги заслуговує застосування емпіричних методів, які надали роботі прикладної спрямованості та підтвердили практичну релевантність теоретичних узагальнень. Сформульовані у дисертації наукові положення мають належний рівень наукової новизни, відзначаються системністю та комплексністю підходу до вирішення досліджуваної проблеми. Запропоновані висновки та рекомендації логічно випливають із проведеного аналізу, не суперечать чинному законодавству та сучасним науковим уявленням, а також можуть бути використані як у науково-дослідній діяльності, так і в практиці удосконалення кримінального процесуального та антикорупційного регулювання.

Методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження характеризується цілісністю, узгодженістю та відповідністю поставленій меті й завданням наукової роботи. В. В. Бондаренком обґрунтовано використано сукупність філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечило комплексний аналіз корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні як складного, багатовимірного та динамічного правового явища. Базовим для дослідження став діалектичний метод, який дозволив розглядати корупційні ризики не ізольовано, а у взаємозв'язку з інституційними, нормативними та соціально-правовими процесами, що відбуваються у сфері кримінального досудового провадження. Його

застосування дало змогу простежити еволюцію підходів до розуміння корупційних ризиків, виявити внутрішні суперечності чинного правового регулювання та встановити закономірності їх виникнення і відтворення. Вагоме значення у роботі має системний метод, завдяки якому кримінальне досудове провадження обґрунтовано розглянуто як цілісну систему, в межах якої корупційні ризики проявляються як системна деформація процесуальної діяльності. Такий підхід дозволив автору не лише класифікувати корупційні ризики за окремими ознаками, а й визначити їх місце та функціональну роль у механізмі кримінального процесу. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення наукових підходів і окремих правових конструкцій, що дозволило виявити сильні та слабкі сторони існуючих моделей запобігання корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні. Структурний метод став підґрунтям для розроблення багаторівневої класифікації корупційних ризиків, з урахуванням етапів кримінального процесу та суб'єктів прийняття процесуальних рішень.

Особливої позитивної оцінки заслуговує використання емпіричних методів дослідження, зокрема аналізу матеріалів кримінальних проваджень, статистичних даних та результатів анкетування працівників правоохоронних органів. Застосування соціологічного і статистичного методів надало дослідженню прикладного характеру, дозволило зіставити теоретичні висновки з реальними проблемами правозастосовної практики та підвищило достовірність отриманих результатів. Загалом обрані методи дослідження є науково обґрунтованими, відповідними предмету дослідження та такими, що дозволили В. В. Бондаренко досягти поставленої мети й сформулювати аргументовані наукові положення, висновки та рекомендації.

Структура дисертаційного дослідження є виваженою, внутрішньо узгодженою та повністю відповідає поставленій меті й завданням наукової роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг

дисертації становить 229 сторінок, із них основний текст дисертації – 175 сторінок.

Така побудова роботи забезпечує послідовний перехід від загальнотеоретичного осмислення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні до аналізу їх проявів на окремих етапах кримінального процесу та обґрунтування практичних заходів щодо їх усунення. У першому розділі закладено належне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, розкрито стан наукової розробки проблематики, уточнено понятійно-категоріальний апарат та запропоновано класифікацію корупційних ризиків. Другий розділ має виразну прикладну спрямованість і присвячений аналізу корупційних ризиків на ключових етапах кримінального досудового провадження. Третій розділ завершує дослідження, оскільки містить ґрунтовний аналіз причин виникнення корупційних ризиків та систему заходів щодо їх усунення, у тому числі шляхом удосконалення кримінального процесуального законодавства. Така структурна побудова свідчить про цілісність авторського задуму В. В. Бондаренко та системність наукового пошуку. Джерельна база дисертаційного дослідження є достатньо репрезентативною, різноплановою та відповідає сучасному рівню розвитку науки кримінального процесуального права.

Автором опрацьовано значний масив нормативно-правових актів, зокрема Конституцію України, кримінальне процесуальне та антикорупційне законодавство, підзаконні нормативні акти. Теоретичну основу дослідження становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері кримінального процесу, антикорупційної політики та правозастосування. Окремо слід відзначити належний рівень використання емпіричних джерел, зокрема матеріалів кримінальних проваджень, офіційної статистики правоохоронних органів, результатів анкетування практичних працівників, аналітичних звітів державних і громадських інституцій. Така джерельна база дозволила автору забезпечити поєднання теоретичних узагальнень із реальними проблемами практики та підвищила доказовість сформульованих висновків.

У цілому аналіз дисертаційного дослідження дає підстави констатувати, що подана робота є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, присвяченим актуальній та недостатньо розробленій донині проблемі науки кримінального процесуального права. Дисертація характеризується науковою новизною, методологічною обґрунтованістю, практичною спрямованістю та логічною завершеністю, а її результати мають важливе значення для подальшого розвитку теорії кримінального процесу та вдосконалення антикорупційних механізмів у сфері кримінального досудового провадження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх значення. Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, що присвячене корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні. На підставі проведеного дослідження сформульовано наукові положення, що містять ознаки наукової новизни, зокрема автором:

вперше:

– сформульовано авторське поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» як сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників, що здатні прямо чи опосередковано впливати на об'єктивність, неупередженість і законність діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду та інших зацікавлених осіб, створюючи потенційну можливість здійснення недоброчесної діяльності в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру;

– обґрунтовано багаторівневу класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, здійснену за такими критеріями: етапи досудового кримінального процесу; суб'єкти прийняття рішень; форми прояву ризиків; ступінь їх впливу на ефективність досудового розслідування.

Така класифікація уможлиблює побудову узагальненої антикорупційної платформи для оцінювання вразливості досудового розслідування;

– запропоновано комплекс заходів щодо усунення корупційних ризиків у межах кримінального досудового провадження шляхом алгоритмізації кримінальних процесуальних процедур, впровадження цифрових інструментів контролю, посилення процесуальної прозорості та забезпечення ефективного внутрішнього моніторингу прийняття рішень;

удосконалено:

– наукове положення щодо сутності формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Обґрунтовано, що природа формування корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є багатофакторною, яка поєднує прогалини нормативно-правового регулювання, організаційно-управлінські дисфункції суб'єктів кримінального досудового провадження, вплив корпоративних інтересів на зацікавлених учасників кримінального досудового провадження, а також наявність толерантного ставлення останніх до порушень доброчесності серед окремих співробітників правоохоронних органів;

– теоретичне положення щодо об'єктивних та суб'єктивних критеріїв класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Встановлено, що до об'єктивних критеріїв необхідно відносити розмитість процесуальних норм, а до суб'єктивних – етичні установки учасників кримінального досудового провадження;

– доктринальне положення щодо визначення латентних проявів корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Доведено, що латентними проявами корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є: нормативні прогалини; правомірний формалізм у практичній діяльності; допущення процедурних затягувань та зловживань тощо;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо посилення контролю (нагляду) за дотриманням законності під час прийняття рішень органами досудового

розслідування. Обґрунтовано, що такий контроль (нагляд) можна посилити шляхом заміни прокурорського нагляду на судовий контроль. Це сприятиме мінімізації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;

– доктринальні положення щодо призначення індикаторів виявлення («red flags») корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Констатовано, що призначенням таких індикаторів є оперативна ідентифікація та локалізація потенційно небезпечних процесуальних рішень на стадії їх формування;

– теоретичні положення щодо напрямів використання сучасних інформаційних технологій для зменшення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Такими напрямами є: автоматизація процесів внесення відомостей до ЄРДР; автоматизований розподіл кримінальних проваджень між суб'єктами досудового кримінального процесу (слідчими, дізнавачами, детективами та прокурорами); запровадження електронного аудиту ЄРДР; моніторинг строків розслідування; створення електронних модулів перевірки обґрунтованості проведення СРД.

Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються теоретичною та практичною значимістю і можуть бути використані в: 1) законотворчому процесі – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства в частині усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні; 2) правоохоронній діяльності – для розроблення та вдосконалення методичних рекомендацій з питань організації протидії корупції у кримінальному досудовому провадженні; 3) науково-дослідній діяльності – використовуються напрацьовані в дисертації підходи до визначення та класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, характеристика їх причин і латентних проявів, а також сформована система індикаторів («red flags») і рекомендації щодо алгоритмізації та цифрового контролю процесуальних рішень. Отримані результати слугують методологічною основою для подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення механізмів досудового розслідування та

підвищення ефективності антикорупційної діяльності; 4) освітній процес – під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми «Право (Полицейські)» Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право галузь знань D Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права професійна кваліфікація Слідчий (поліція) та «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю K9 Правоохоронна діяльність галузі знань K Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у 9 наукових публікаціях, серед них – 3 наукові статті, опубліковані у виданнях, що входять до Переліку наукових фахових видань України, 1 стаття – у науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, а також 5 тез доповідей висвітлених у межах всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз змісту дисертаційного дослідження, логіки викладу матеріалу, характеру аргументації, а також оформлення посилань на використані джерела дає підстави стверджувати, що робота виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності.

У дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів наукового дослідження. Усі запозичені ідеї, концепції, наукові підходи та фактичні дані належним чином ідентифіковані шляхом коректного цитування та посилання на відповідні джерела. Авторська позиція чітко простежується в усьому тексті роботи, а сформульовані висновки,

наукові положення та рекомендації є результатом самостійного наукового пошуку та узагальнення.

Емпіричні матеріали, статистичні дані й результати опитувань, використані у дисертації, подані послідовно та узгоджуються з теоретичними положеннями дослідження, що свідчить про відсутність ознак їх штучного конструювання або маніпулятивного використання. Загальний характер роботи, стиль викладу та рівень аргументації підтверджують добросовісне дотримання здобувачем вимог академічної етики.

Зауваження та дискусійні питання щодо положень дисертації. У цілому позитивно оцінюючи логічність і послідовність побудови дисертаційного дослідження, його наукову новизну, обґрунтованість і аргументованість отриманих результатів, а також належний науково-теоретичний і прикладний рівень роботи, вважаємо за доцільне звернути увагу автора на окремі положення, які мають дискусійний характер або потребують додаткового уточнення під час публічного захисту. Серед проблемних питань варто виокремити те, що:

1. Під час дослідження поняття корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні (підрозділ 1.1.), видається неможливим оминати питання детермінант їх виникнення, оскільки саме вони формують підґрунтя для появи та відтворення корупційних практик кримінальної процесуальної діяльності. Водночас у дисертаційному дослідженні цьому аспекту належної уваги не приділено. Хоча наукова робота лише б виграла від визначення основних соціально-правових, організаційних і нормативних детермінант виникнення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

2. Дисертантом запропоновано ґрунтовну класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні (підрозділ 1.3.), що заслуговує на позитивну оцінку з огляду на її системність і прикладну спрямованість. Водночас варто зауважити, що в межах цієї класифікації автор не розмежовує корупційні ризики, зумовлені запровадженням правового режиму воєнного стану, а також ризиків, властивих періоду післявоєнного

відновлення. Зазначені періоди характеризуються особливою специфікою правового регулювання, трансформацією повноважень органів державної влади та правоохоронних органів, посиленням дискреційних повноважень, а також підвищеною суспільною вразливістю. Подібні чинники справляють істотний вплив на формування та укріплення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, що об'єктивно потребує їх додаткового наукового осмислення.

3. У контексті аналізу корупційних ризиків на етапі внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є доцільним уточнення підходів до забезпечення принципу добросовісності при прийнятті відповідних процесуальних рішень. Зокрема, у роботі обґрунтовано звертається увага на корупційну вразливість початкового етапу кримінального досудового провадження (підрозділ 2.1.), однак дискусійним залишається питання створення процесуальних механізмів гарантування добросовісної поведінки уповноважених осіб під час вирішення питання про внесення відомостей до ЄРДР. Внаслідок цього постає питання щодо існування інструментів (правових, організаційних тощо), які, на думку автора, можуть бути найбільш ефективними для забезпечення принципу добросовісності при внесенні відомостей до ЄРДР.

4. Дисертант обґрунтовано звертає увагу на доцільність упровадження у практику правоохоронної діяльності концепції внутрішньої системи індикаторів ідентифікації корупційних ризиків («red flags») (стор. 182), що загалом заслуговує на позитивну оцінку як сучасний інструмент зниження корупційної вразливості кримінального досудового провадження. Водночас не зовсім зрозумілим залишається питання механізму її практичного втілення та технічної реалізації. Зокрема, у змісті дисертації не конкретизовано, у який спосіб зазначена система індикаторів має бути інтегрована у діяльність органів досудового розслідування. Крім того, поза належною увагою залишаються питання відповідальних суб'єктів, меж використання таких індикаторів, а також методів недопущення їх формального або вибіркового застосування.

5. Варто зауважити, що зміст дисертаційного дослідження тісно

пов'язаний із системою засад (принципів) кримінального провадження, оскільки аналіз корупційних ризиків фактично здійснюється крізь призму дотримання засад законності, верховенства права, забезпечення права на оскарження, розумності строків тощо. Водночас у роботі дисертант не зупиняється на визначенні співвідношення дослідження корупційних ризиків у досудовому кримінальному провадженні з окремими засадами кримінального провадження, визначеними у положеннях ст. 7 КПК України. Вбачається, що дослідження такого співвідношення сприяло б поглибленню теоретичного змісту дисертації, дозволивши розглядати корупційні ризики не лише як негативне явище, а як чинник, що впливає на дотримання засад кримінального судочинства в цілому.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження Бондаренка В'ячеслава Васильовича на тему «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» дає підстави дійти висновку, що подана наукова робота є завершеним, самостійним і цілісним дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному та методологічному рівні, з дотриманням принципів академічної доброчесності та сучасних вимог до підготовки дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із подальшими змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Зміст дисертації повністю відповідає заявленій спеціальності 081 «Право», а отримані наукові результати мають належний рівень наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної значущості. Сформульовані у роботі висновки і рекомендації є аргументованими, послідовними та можуть бути використані у науково-дослідній, правотворчій, правоохоронній та освітній діяльності. З урахуванням викладеного, дисертаційне дослідження «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» відповідає встановленим нормативним вимогам, а її автор - Бондаренко Вячеслав Васильович - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук, професор,
директор навчально-наукового
інституту № 1 (підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Віталій РОМАНЮК